

Gregor Čušin

Krištof Jacek Kozak

PREKLETSTVO »UDOBNE RELIGIJE«

Življenje vsakega literarnega dela obsega – grobo rečeno – dve fazi: prva zajema čas njegovega nastanka, saj je kronotopsko še najbližje ciljem, za doseg katerih je bilo ustvarjeno, druga faza pa sestoji iz nešteti kasnejših aktualizacij tega dela, torej branj, ki pa potekajo že v drugem času in prostoru. Le redkim umetninam uspe spregovoriti skozi čas, ohraniti in prenesti svoje temeljno sporočilo ljudem kasnejših dob. Büchnerjeva (veselo) igra iz leta 1836 ni seveda nobena izjema: jo tudi mi lahko razumemo kot komedijo, kaj nam danes sporoča?

Tradicionalna literarna zgodovina je dramo umestila v vrsto romantično-revolucionarnih političnih satir, ki predvsem persiflirajo aristokracijo in njeno zgodnje-devetnajstostoletno izpraznjeno, zdolgočaseno in zajedalsko eksistenco. Büchnerjev namen je torej bolj ali manj ugotovljiv: predmet njegove na videz nedolžne, a vendarle jedke kritike je tistodobno plemstvo, ki živi in uživa na račun krvavih žuljev podrejenih (učitelj poroča o obnašanju podložnikov, ki čakajo na mimohod kraljevih mladoporočencev, da se »v svojem trpljenju [...] držijo tako dobro, da se že daljši čas držijo drug drugega.« Obenem jih postavijo »tako, da piha veter iz kuhinje naravnost proti [njim] in bo[do] tudi [oni] enkrat v življenju duhali pečenko«, kar spomni na znamenite besede Marije Antoinette), eksistira omejeno le na svoj svet in svoje abotne probleme brez stika z realnostjo (igra se začne z Leoncejevim naštevanjem težkih opravil, ki jih ima opraviti, denimo »tristopetinšestdesetkrat pljuniti na tale kamen«), ki maloumno zasleduje zgolj svoje užitke (kralj Peter je sklenil, da se bo na dan svatbe svojega sina veselil, za kar je dal svojo kraljevsko besedo in sram ga je osramotiti se, če je – ne glede na okoliščine – ne bi utegnil izpolniti) in brezvestno ravna z usodami svojih podložnikov (mladoporočenca imata »zdaj žepe polne lutk in igrač«). Primerov bi lahko navedli še nič koliko.

S tega gledišča so problematične malodane vse dramske osebe in še tiste, ki iz tega sveta ne izvirajo – tak je Valerio – se temu načinu hitro prilagodijo in ga (p)osvojijo (ko bo postal minister, bo Valerio izdal odlok, »da bo

Jana Zupančič

tisti, ki bo zbolel zaradi dela, kaznovan, kakor da je zagrešil kaj hudega«). Kdor le more, si želi postati član kaste brezdelnežev, ki ceni »muzikalična grla,« občuduje »klasična telesa« in čaka na »udobno religijo«.

Ali torej lahko Büchnerjev svet apliciramo na današnjega, če upoštevamo, da je vmes do revolucije prišlo in da smo lahko užili tudi nekaj njenih sadov? Ko se namreč ozremo naokoli, lahko z globokim olajšanjem ugotovimo, da je današnji svet videti popolnoma drugačen. Vpliv rodovne aristokracije na življenje ljudi danes je praktično zanemarljiv: morda danes še kdo živi kot Büchnerjeva kraljevska družina, a to ne vpliva na sukanje sveta. Danes je videti vse drugače, ker (skoraj povsod) vlada demokracija, ker je svet globaliziran in ker končno imamo tudi »udobno religijo,« ki jo je Büchner vizionarsko napovedoval. Udobna religija – prosti trg z neomejenim trgovanjem – je, tako so nam racionalno razložili, edina mogoča, zato se naj o njenem udejanjanju ne bi imelo pomena spraševati. Danes, nam zagotavlja ta religija, običajni človek ni več odvisen od muhavosti lene aristokracije, temveč le od sebe: vsakdo je namreč (lahko) svoje sreče kovač. In kaj zato, če ima ta religija, ne glede na svojo domnevno novost, o kateri nas prepričujejo njeni svečeniki (npr. investicijski bančniki – trgovci z izvedenimi finančnimi mehanizmi itd.), zelo staro božanstvo: Mamona oziroma zlato tele?

Kaj zato, če se vsakdo izmed nas (lahko) angažira in dela dvojno, trojno, četvorno, da niti človeško živeti nima časa (tak je npr. novi ameriški koncept *the working poor*)? Kaj zato, če nasilno delujemo po pravilu močnejšega? In kaj zato, če tudi ta religija, kot velika večina drugih, obljublja zlato dobo v megleni (borzni) prihodnosti?

Tak današnji svet je pretresljivo natančno opisal italijanski filozof Nuccio Ordine v svojem manifestu *Koristnost nekoristnega*. Kot uvodoma ugotavlja, »po skoraj dveh stoletjih ta podoba dihotomne družbe, togo razdeljene na gospodarje in služabnike, na bogate izkoriščevalce in reveže, ponižane na raven živali [...], skoraj ne ustreza več podobi sveta, v katerem živimo« (29). Vendar moramo dodati: ni tako, ker je še slabše! Nova religija je namreč uvedla kategorije utilitarnosti, uporabnosti, ekonomske koristnosti, te pa iz človeka delajo (zgolj) tekmovalno bitje, ki se v svojem prizadevanju po materialni koristi ne sramuje delovanja po darvinističnem načelu. To pa spodjeda temelje kulture in človeka zvaja na biološki nivo.

Ta nova, ekonomska religija je namreč ubila duha: odpravila vrline, razvrednotila vrednote, torej razčlovečila svet in ga s tem razosebila in posurovila. Na posledice takšnega dogajanja je v svoji volčji prisposodbi opozarjal že Rimljan Plavt. In če je Vergil lahko še vzhičeno pisal, da *labor omnia vincit*, je danes to delo, v sodobnem svetu pritirano do skrajnosti v obliki logike dobička (in tu ne mislim na fašistične ali drugačne nacistične izpeljave tega reka), navsezadnje premagalo človeka samega. Ordine citira Psevdo-Longina: »Pohlep po bogastvu, za katerim nenasitno bolujemo vsi, [nas vodi] v suženjstvo« (21). Kot kralj Peter, čigar substanco določajo »atributi, modifikacije, afekcije in akcidence: [...] čevlji, [...] hlače«, je tudi danes »imeti« spet več kot »biti«. V imenu poslovne uspešnosti se premešča tovarne v manj razvite dežele, države zato uspejo pobrati manj davkov – kolikor se jih ne skrije v neštevilnih davčnih oazah – zato so prisiljene ukinjati socialno skrbstvo, zmanjševati obseg zagotovljenega zdravstva, v imenu konkurenčnosti do skrajnosti sproščati pogoje za odpustanje delavcev ... Prej stabilna

resničnost postaja danes – z besedami Z. Baumana – tekoča, labilna, saj se nam varnost naše eksistence drobi in nam polzi med prsti. V tej novi religiji je človek izgubil tekmo s kapitalom.

Zato danes človeku ni treba reševati svojega ekonomskega položaja, temveč svoje bistvo, zaradi česar so po Ordinejevem mnenju v sodobnem času ključne vrednote, ki človeka spet delajo Človeka: mu vračajo njegovo dostojanstvo. Človeka namreč ni mogoče zvesti na njegov produktivni imenovalc: človek ne more biti (samo) to, kar naredi. Je tudi, če ne predvsem, to, kar misli. In ravno zato, prav paradoksalno, Ordine predlaga, da bi v današnjem svetu, v katerem je želja po dobičku človeka popolnoma zaslužnjila, imperativ uporabnosti pa razčlovečil, treba tudi nekoristnost razumeti kot koristno in, posledično, brezdelnost kot lepo čednost.

Tako se nam tudi Büchnerjevo besedilo pokaže v novi luči. Kako pretresljivo aktualne so danes spet besede odrske Lene, ki je priznala, da »[se ji] poraja [...] strašna misel: zdi se [ji], da so ljudje, ki so nesrečni, neozdravljivi samo zato, ker so«. Biti človek da je torej odveč, dovolj je avtomat, ki ga opiše Valerio v svojem znamenitem monologu. V optiki takšne koristnosti je odveč tudi vsakršna dejavnost, ki ni uporabna: umetnost (z njo pa galerije, muzeji, gledališča itd.), nekoristna znanja (torej tudi veliko šol, univerz, akademij) itd. Prav zato je mogoče v besedah kralja Petra o prihodnosti zaslediti tudi drug pomen: »Pojdite, dragi gospodje, misliti moramo, nemoteno misliti.«

In še k vprašanju veseloigre. V običajnih komedijah se ponavadi smejimo drugim – njihovim nezgodam, zapletom ali karakternim pomanjkljivostim. Obstajajo pa »komedije,« kjer se spočetka sproščeno smejemo, vse dokler v nekem trenutku na lepem ne ugotovimo, da se smejimo samim sebi. Tak smeh britanski filozof S. Critchley v delu *On humour* imenuje *risus purus*, čisti smeh. To je tisti smeh, v katerem se komedija prevesi v tragedijo – našo seveda. Brez dvoma spada Büchnerjeva igra med takšne: poigra se s podnaslovom, sporočilo zavije v malodane infantilno zgodbo, na koncu pa udari naravnost v obraz.

Boris Ostan